KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 9 — ČÍSLO 3

OBSAH

HORECKÝ, J.: Jazyk v rozhlase a televízii 65
KRÁĽ, Á.: Zdomácňovanie cudzích slov a výslovnosť t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ v prevzatých slovách 68
MISTRÍK, J.: Rečnícke prvky v súčasných novinárskych textoch 73
SABOL, J.: Osobitosti pri znelostnej asimilácii v slovenčine 76
PROKOP, J.: Niektoré otázky štúdia slovenčiny ako cudzieho jazyka 79
DVONČ, L.: Z písania čiarky . 84

Rozličnosti

Zemepisné názvy *Lednice, Sušice* a ich gramatické číslo. K. Palkovič 86
Pêle-mêle. Š. Horváth . . 87

Správy a posudky

Život a dielo Zechentera-Laskomerského. G. Horák . . 88
Mala by byť lepšia. J. Ružička 91
Pútavé čítanie o našich dejinách. I. Masár 92

Spytovali ste sa

Brigáda — brigádovať, brigádničiť. J. Jacko 95

Napísali ste nám

Jeden pár párkov. P. Novák 96

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 9 — 1975 — ČÍSLO 3

Jazyk v rozhlase a televízii

JÁN HORECKÝ

1. Pri úvahách o využívaní jazyka ako jedného zo základných výrazových prostriedkov rozhlasového i televízneho programu treba si všímať dve základné otázky. Treba skúmať, ako sa tvorí jazykový prejav a ako sa pri tom využívajú jestvujúce jazykové prostriedky. Najprv však treba upozorniť na dva základné predpoklady pre tieto úvahy a výskumy.

Prvým predpokladom je konštatovanie, že nejestvuje osobitný rozhlasový a televízny jazyk. V rozhlasovom a televíznom programe, ako zdôrazňujú niektorí teoretici, je toľko žánrov, koľko je rozličných situácií. Nebolo by teda správne predpokladať, že jazykové prostriedky sa výraznejšie diferencujú podľa jednotlivých žánrov. Možno síce ukázať isté špecifické prostriedky jednotlivých útvarov, ale tie sa vždy navrstvujú na základný súbor jazykových prostriedkov, ktorý má celonárodnú platnosť. Toto zistenie má dôsledky najmä pre odpoveď na otázku, ako sa v rozhlase a televízii využívajú jazykové prostriedky národného jazyka.

Druhým predpokladom je skutočnosť, že v rozhlasovom a televíznom vysielaní ide o špecifický prípad jazykovej komunikácie. Z teórie propagandy je známe, že na strane prijímateľa nie je v našom prípade jeden adresát, ale väčšia alebo menšia skupina adresátov (v rozhlase poslucháčov, v televízii divákov), s ktorými vysielateľ nemá priamy kontakt. (Preto si musí rozhlas a televízia získavať akýsi náhradný kontakt pomocou rozličných ankiet.) Na strane vysielateľa je trocha odlišný stav. V rozhlase býva jeden človek v spravodajských reláciách, reportážach, prednáškach, ale aj tu sa lepšie uplatňuje strieda-

nie hlásateľov, kolektívna beseda namiesto prednášky, rozhovor alebo aspoň striedanie hlasov v takýchto reláciách. V televízii býva jeden človek vysielateľom oveľa zriedkavejšie. Ešte aj v televíznych novinách sa striedajú hlásatelia. V televízii však veľmi často komunikujú aspoň dve osoby: redaktor a interviewovaná osoba, prípadne viac účastníkov rozhovoru alebo besedy, a ich jazykový prejav sa ako celok vysiela k prijímateľovi. Netreba zdôrazňovať veľkú výhodu televízie oproti rozhlasu, že ako súčasť textu môže vždy pôsobiť aj obraz. (Otázka vzťahu textu a obrazu tvorí osobitnú problematiku, ktorej sa tu nedotýkame.)

2. Pri každom dorozumievaní, a tým viac pri jazykovom dorozumievaní sa sleduje cieľ niekomu niečo dať na vedomie, niečo mu oznámiť. To „niečo" možno označiť ako situáciu. Predpokladom komunikácie v situácii je, že vysielateľ i prijímateľ musia mať spoločné, resp. rovnaké jazykové pomenovania pre veci, resp. pojmy, ktoré sa vyskytujú v opisovanej situácii, a okrem toho aj prostriedky na vyjadrovanie vzťahov medzi vecami a pojmami. Z každodennej skúsenosti je známe, že tú istú situáciu možno opísať rozličnými jazykovými prostriedkami. To znamená, že máme možnosť výberu ako základný predpoklad dobrej štylizácie. Treba však pripomenúť, že opis situácie nie je len mechanické pospájanie slov podľa platných gramatických pravidiel. Každý opis musí odrážať, zobrazovať situáciu v jej celku, teda taký, aký vysielateľ vidí, ale aj taký, aký si ju prijímateľ podľa želania vysielateľa má predstavovať.

V každom prípade musí mať autor opisu situácie, ale i ten, kto tento opis reprodukuje v rozhlase alebo v televízii, celkový prehľad o situácii. Treba pripomenúť, že túto zásadu poznali a hlásali už starovekí rétori. Známe Katónovo heslo *Rem tene, verba sequentur* (ak ovládaš vec, t. j. situáciu, slová ti prídu samy od seba) to presvedčivo dokazuje.

Pri úvahách o vlastnostiach, ktoré má mať opis situácie, došlo sa už k istým zhrnujúcim záverom. Konštatuje sa, že ak má byť opis istej situácie efektívny (a to je cieľ každého vysielateľa v masových komunikačných prostriedkoch), treba brať do úvahy súhrn príznakov, ktoré možno heslovite uviesť takto: situačnosť, selektívnosť, presupozitívnosť, informatívnosť a efemérnosť.

Príznakom situačnosti sa naznačuje, že voľba jazykových prostriedkov pri opise situácie do veľkej miery závisí od konkrétnych okolností. Niekedy je potrebné priame pomenovanie, inokedy stačí poukaz zámenom, ba veľmi často aj gestom, najmä v televízii. Tento príznak má prirodzené miesto v takých prejavoch, pri ktorých jestvuje spätná väzba medzi vysielateľom a prijímateľom. Prirodzene, možno ho využiť aj v televíznom obraze.

O selektívnosti treba povedať, že ide o možnosť výberu slov, pomenovacích prostriedkov, ale aj celých vetných schém. Presupozitívnosť znamená, že nie všetko, čo je výrazom opisovanej situácie, treba aj výslovne povedať. Mnoho vecí vyplýva z kontextu, na strane prijímateľa treba ich predpokladať ako známe. Netreba azda vyzdvihovať, že prílišné zdôrazňovanie známych vecí môže prijímateľa odradiť, alebo aspoň oslabiť jeho vnímanie vtedy, keď je to najviac potrebné, keď chce vysielateľ upozorniť na skutočne nové a dôležité veci a fakty.

Základným príznakom výpovede je informatívnosť. Každý prenášaný, resp. vysielaný text je nositeľom nejakej informácie. Na informatívnej hodnote textu sa zúčastňuje jednak celkové znenie, jednak jednotlivé časti musia byť vhodne usporiadané, spravidla tak, aby sa ich informatívna hodnota stupňovala a aby prvky nesúce najviac informácie boli zaradené na konci textu. Pravda, sú aj texty, v ktorých sa kladie väčší dôraz na estetické hodnoty, ale ani tie nie sú bez istej informatívnej hodnoty.

Dôležitá je aj otázka, do akej miery je užitočné „miešať" do výpovedí aj isté prvky nadbytočnej informácie. Z hľadiska príznaku, ktorý sa označuje ako efemérnosť, je to závažný problém: V rozhlase i v televízii vysielaný text nenávratne zaniká jeho odvysielaním. Pravda, dnes už sú známe mnohé konzervačné možnosti, nahrávky na pás a pod., ale to znamená iba možnosť zopakovať text alebo jeho časť, čiže zopakovať i jeho nenávratný zánik v čase vysielania. Z tejto vlastnosti vyplývajú isté požiadavky na výstavbu výpovedí, najmä na opakovanie základných údajov na vhodných miestach textu, využívanie istých zdôrazňovacích prostriedkov a pod.

3. O využívaní konkrétnych jazykových prostriedkov pri tvorbe výpovedí, textov sa možno podrobne poučiť v učebniciach štylistiky. Jestvujú aj interné publikácie Čs. rozhlasu o niektorých špeciálnych otázkach „rozhlasovej" štylistiky. Pre televíziu ešte takýchto interných pracovných príručiek niet. Ale tieto špeciálne príručky netreba pokladať za nevyhnutnú podmienku pre písanie dobrých rozhlasových a televíznych textov, lebo ako sme už na začiatku zdôraznili, nejestvuje osobitný, špeciálny rozhlasový alebo televízny jazyk. Jestvujú len osobitné požiadavky na celonárodný jazyk používaný v rozhlase a televízii.

Preto azda stačí niekoľko všeobecných poznámok. Predovšetkým treba zdôrazniť, že súčasná spisovná slovenčina je primerane rozvitý spisovný jazyk, ktorý už má alebo si ľahko dotvára všetky potrebné výrazové prostriedky. Z našej súčasnej spoločenskej situácie vyplýva, že spisovný jazyk preniká do všetkých oblastí nášho života. [Nemalú zásluhu na tom majú práve masové komunikačné prostriedky, pokiaľ ide o hovorené slovo najmä rozhlas a televízia.] Pri tomto prenikaní sa

dostávajú do spisovného vyjadrovania občas aj nespisovné, nárečové alebo aj slangové prvky. Ale tieto prvky by nemali narúšať celkový spisovný charakter používaných jazykových prostriedkov, mali by mať skôr charakterizačnú funkciu. Prirodzene, že prísnejšie požiadavky treba klásť na profesionálnych rozhlasových a televíznych pracovníkov. Tí by mali okrem starostlivosti o vlastný prejav dbať aj o to, aby neprofesionálni účinkujúci používali výrazové prostriedky v medziach spisovnej normy. Túto zásadu však neslobodno chápať tak, že by sa nemali pripúšťať aj isté individuálne vyjadrovacie prostriedky, resp. že by sa mali priamočiaro vyžadovať len isté výrazy spomedzi viacerých možností rovnocenných z gramatického, lexikálneho i štylistického hľadiska.

Napokon treba povedať, že dnes jestvujú všetky predpoklady pre kultivované používanie jazykových prostriedkov spisovnej slovenčiny. Pravda, treba ich poznať a poznávať, treba ich používať vedome a treba ich využívať poučene.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

Zdomácňovanie cudzích slov a výslovnosť t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ v prevzatých slovách

(Kapitoly zo slovenskej ortoepie)

ÁBEL KRÁĽ

Preberanie slov z jedného jazyka do druhého a používanie prevzatých slov možno pokladať za všeobecný jav jazykového vývinu. Pozorujeme ho aj dnes vo všetkých známych jazykoch. V našej dobe súvisí so všeobecným vzrastom toku informácií, s ekonomickou integráciou, s medzinárodnou výmenou materiálnych a kultúrnych hodnôt, so zväčšovaním významu vedy v spoločenskej praxi. V súvislosti s odbornou (vedeckou) terminológiou dokonca hovorievame o internacionalizácii.

Súčasne konštatujeme, že ani zväčšovanie počtu prevzatých slov nemusí v preberajúcom jazyku spôsobovať ťažkosti — nemusí viesť k rozkolísaniu jeho normy a k väčšiemu pohybu v jeho systéme. Ustálený a náležite vypracovaný spisovný jazyk disponuje takými mechanizmami, v ktorých sa „cudzie" v potrebnej miere prispôsobuje domácemu jazykovému systému, čo je z hľadiska stability jeho normy rozhodujúce.

Pod systémom jazyka (ale aj iného objektu) rozumieme súbor elementov, ktoré ho tvoria, a vzťahy medzi týmito elementmi. Vzťahy medzi elementmi predstavujú štruktúru analyzovaného objektu (porov. Solncev, 1971, s. 26). V jazyku tvorí systém inventár a znenie hlások (to sú najmenšie jazykové elementy), resp. inventár, kvalita a vzťahy foném a zákonitosti ich výskytu a spájania. Na vyššej jazykovej rovine je to inventár, stavba a vzťahy morfém, na ďalšej jazykovej rovine inventár a vzťahy samostatných významových (sémantických) jednotiek. Napokon sú to syntaktické prvky a syntaktické zákonitosti radenia a spájania a väzby slov, zvukové prostriedky (intonačná sústava) prehovorov, výpovedí a viet. Mechanizmus tohto zložitého jazykového systému (čiže systému systémov) pôsobí aj na preberané jazykové elementy (napr. slová). Pôsobí na ne dvojako: 1. Cudzie slovo sa prispôsobuje zákonitostiam domáceho systému (jeho elementom a jeho štruktúre) hláskoslovne a tvaroslovne a funguje potom ako domáce slovo. Vzniká prevzaté slovo. 2. Cudzie slovo neprenikne do mechanizmu preberajúceho jazyka, zostane mimo neho — použije sa v pôvodnom znení, tvare a význame, takže má povahu citátu (porov. Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 135; Oravec — Laca, 1973, s. 93). Pravda, platnosť druhej konštatácie je značne ohraničená. V skutočnosti je to tak, že sa aj taká jazyková jednotka, ktorá má povahu citátu, môže do určitej miery prispôsobiť preberajúcemu jazyku. A prispôsobuje sa mu tým viac, čím menšia je znalosť pôvodného jazyka v danom kultúrnom prostredí, a tým viac, čím menej hovoriaci pozná pôvodný jazyk.

V slovenčine (podobne v iných jazykoch) sa preberanie a zdomácňovanie cudzích slov uskutočňuje tak, že sa neslovenské hlásky nahrádzajú zvukovo najbližšími slovenskými hláskami. Pritom hrá veľmi dôležitú úlohu hláskova (resp. fonologická) štruktúra slovenčiny. V spisovnej slovenčine sa vyvinul taký stav, že na preberanie cudzích slov sa hláskový inventár slovenčiny rozšíril o samohlásky *ö, ő, ü*. Tieto hlásky sa však neintegrujú úplne do slovenského systému, lebo pozorujeme, že v najfrekventovanejších slovách, ktoré sa pôvodne preberali s týmito hláskami, prebieha proces zdomácňovania ďalej: hlásky *ö, ő, ü* sa postupne nahrádzajú príbuznými slovenskými samohláskami. Pozorujeme to napr. na slovách *röntgen* a *parfum*. Dnes je bežná výslovnosť [röndgen], ale stále častejšie počujeme v spisovných prejavoch výslovnosť [rendgen]. Slovo *parfum* sa v spisovnej slovenčine vyslovuje ako [parfüm, parföm, parfum]. (Pozri Slovník slovenského jazyka III, 1963, s. 30, kde sa ako ľudová výslovnosť uvádza podoba *parfín*). Okrem toho sa slovo *parfum* podľa nášho pozorovania stále častejšie vyskytuje aj v podobe [parfem]. Zo systémového hľadiska je to celkom pochopiteľné.

Výslovnosť, ktorá sa uvádza v SSJ, ukazuje, že v poslednej slabike slova *parfum* vyskytuje sa jednak hláska vysokého samohláskového radu *ü* (*i-ü-u*) a jednak hláska prostredného radu *ö* (*e-ö-o*). (Klasifikačnú terminológiu slovenských samohlások pozri v práci Dvončová — Jenča — Kráľ, 1968, s. 56 a v článku Kráľ, 1968, s. 275—279.) V takejto situácii sa proces zdomácňovania môže uberať dvoma smermi: *ü* sa nahradí niektorou slovenskou vysokou samohláskou (t. j. *i, u*) a *ö* sa zasa nahradí niektorou slovenskou prostrednou samohláskou (t. j. *e, o*). Vo vysokom samohláskovom rade už zdomácnenie nastalo tam, kde sa *ü* nahradilo samohláskou *u*. Tak vznikol tvar [parfum], ktorý SSJ pripúšťa ako spisovný. V niektorých iných prácach sa však uvádza iba tvar [parfüm] (Ivanová-Šalingová, 1972, s. 455). Ak proces zdomácňovania slova *parfum* vychádza z výslovnosti so samohláskou *ö*, ďalší krok v zdomácnení môže nastať iba náhradou *ö* slovenskou samohláskou *e*. V prvom prípade ide v podstate o proces velarizácie (artikulačný posun výslovnosti dozadu), v druhom prípade o proces delabializácie (straty aktívnej pernej artikulácie — vyšpuľovania pier a zaokrúhľovania perného otvoru).

S ohľadom na pôvodnú francúzsku výslovnosť slova *parfum* (Warnant, 1962, s. 287; Ohnesorg, 1962, s. 48 a 73) a osobitne s ohľadom na novší artikulačný posun tejto nosovej hlásky vo francúzštine k prednej otvorenej samohláske [ɛ] (pozri Klein, 1970, s. 44—45, 86—89) zdá sa výslovnosť slova *parfum* ako [parföm] v spisovnej slovenčine bližšia a primeranejšia pôvodnej francúzskej výslovnosti a aj nahrádzanie *ö* samohláskou *e* sa zdá primerané a zo systémového hľadiska celkom odôvodnené. V hrubom priblížení ide o fonetickú situáciu, ktorú ukazuje nasledujúca schéma:

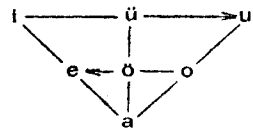

Napriek tomu usudzujeme, že dnešný stav v spisovnej slovenčine umožňuje kodifikovať v neutrálnom i vyššom štýle spisovnej výslovnosti iba tvary [parföm, parfüm]. Tvary [parfum] (SSJ ho pripúšťa ako spisovný) a [parfem] navrhujeme kvalifikovať nateraz ako tvary nižšieho štýlu spisovnej výslovnosti a pri eventuálnom kodifikovaní dvoch štýlov spisovnej výslovnosti (neutrálny a vyšší štýl) ako tvary nespisovné. Dá sa však očakávať, že frekvencia výslovnosti [parfem] sa bude v spisovnej slovenčine ďalej zvyšovať.

Pravdaže, výslovnosť slova *parfum* nie je taká dôležitá, že by sme jej v tejto sérii článkov o slovenskej ortoepii nevyhnutne museli venovať

špeciálnu pozornosť. Urobili sme to preto, aby sme naznačili, ako treba chápať pojem systému a tlaku jazykového systému na spôsob preberania a zdomácňovania cudzích slov na zvukovej rovine a aký vývin výslovnosti možno (eventuálne) pri takomto pohľade v niektorých prípadoch predpokladať.

Zdomácňovanie cudzieho slova je dlhý proces a stupeň zdomácnenia závisí od viacerých činiteľov. Okrem iného je dôležité aj to, ako často sa slovo používa (frekvencia slova) a v akých prejavoch sa používa (rozšírenie a štylistické hodnotenie slova). Kodifikáciu spisovnej výslovnosti prevzatých slov veľmi komplikuje to, že nemáme jednoznačné a vo všetkých prípadoch bez ťažkostí použiteľné kritérium na posúdenie stupňa zdomácnenia slova.

Niektoré pôvodne cudzie slová v slovenčine celkom zdomácneli. Slová ako *diabol, košeľa, šunka, tehla, truhla* sa v bežnej jazykovej praxi nehodnotia ako cudzie alebo prevzaté slová. Pri iných slovách sa cudzí pôvod uvedomuje aj napriek tomu, že sa ich výslovnosť celkom prispôsobovala slovenčine. Také sú napr. slová [koľeda, lajbľík, laťiŋka, laťinskí, laťinčina, ľiŋka, ľinajka, ľimonáda]. Iné slová si aj napriek dlhému a častému používaniu i všeobecnému rozšíreniu zachovali niektoré vonkajšie (formálne) znaky neslovenskosti („cudzosti"). Môžu to byť znaky tvaroslovné, ale aj hláskoslovné, napr. výskyt hlások *ö, ő, ü,* kombinácie hlások, ktoré sa nevyskytujú v domácich slovách na podobnom mieste atď.

Jedným z typických znakov „cudzosti" prevzatých slov v spisovnej slovenčine je aj výslovnosť *t, d, n, l* pred *i, í, e.* Tak sa v spisovnej slovenčine vyslovuje [ciklistika, dekan, démon, defetizmus, ide-a, ka-olín, klinika, kvalita, komunizmus, literatúra, nikotín, politika, prezident, socializmus, študent, termín, terpentín, televízi-a, tetraciklín] atď. Počet týchto slov je veľmi veľký. V ortoepickom slovníku spisovnej slovenčiny sa budú musieť uviesť čo najúplnejšie. S ohľadom na nedostatočnú spracovanosť problematiky prevzatých slov v spisovnej slovenčine narážame na značné ťažkosti aj pri pokusoch o spoľahlivú systematiku a reprezentatívny výber z nich pri ortoepických analýzach. To nás núti uvádzať ďalej (v nasledujúcom príspevku) väčší počet príkladov, aby si čitateľ našiel medzi nimi aj to „svoje" slovo, teda to, ktoré mu azda spôsobuje ťažkosti a nemá v ňom istotu o spisovnej výslovnosti. Práve také slovo môže potom čitateľ použiť ako model spisovnej („správnej") výslovnosti.

Budeme postupovať tak, že na triedenie týchto slov použijeme tvaroslovné (morfologické) a lexikologické kritériá. Spisovná prax totiž ukazuje, že práve pri ohýbaní a odvodzovaní vznikajú v prevzatých slovách veľmi často pochybnosti aj o výslovnosti spoluhlások *t, d, n, l*

— *ť, ď, ň, ľ* na hraniciach predpôn a prípon. Tak napr. v slovách *Feničan, karbid — karbidový, komunista — komunistický, metropola — metropolita, paleolitický* a pod. vyslovujeme *t, d, n, l,* ale v tvaroch *Feničania, v karbide, komunisti, v metropole, v paleolite* vyslovujeme už pred pádovou príponou (koncovkou) *ť, ď, ň, ľ:* [feničaňja, f‿karbiďe, komunisťi, w‿metropoľe, f‿pale-oliťe]. Hlásky *t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ* sa striedajú aj pri odvodzovaní. Vyslovujeme [kanón — kanoňjer, máni-a — maňjak] atď. Ukazuje sa, že pred ohýbacími a domácimi odvodzovacími príponami platia v spisovnej slovenčine vo výslovnosti prevzatých slov rovnaké pravidlá ako vo výslovnosti domácich slov. Príklady na výslovnosť *t, d, n, l — ť, ď, ň, ľ* v prevzatých slovách uvedieme v nasledujúcom príspevku.

Kabinet fonetiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

LITERATÚRA

DVONČOVÁ, J. — JENČA, G. — KRÁĽ, Á.: Atlas slovenských hlások. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, 105 s. + 62 tab.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M.: Malý slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, SPN 1972, 622 s.

KLEIN, H.-W.: Phonetik und Phonologie des heutigen Französisch. Berlin, Akademie-Verlag 1970, 201 s.

KRÁĽ, Á.: K fonetickej systematike slovenských samohlások a dvojhlások. Slovenská reč, *33,* 1968, s. 271—280.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966, 895 s.

OHNESORG, K.: Nástin fonetiky jazyka francouzského. Praha, SPN 1962, 111 s. (skriptum).

ORAVEC, J. — LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. Bratislava, SPN 1973, 598 s.

Slovník slovenského jazyka III. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, 911 s.

SOLNCEV, V. M.: Jazyk kak sistemno-strukturnoje obrazovanije. Moskva, Izd. Nauka 1971, 291 s.

WARNANT, L.: Dictionnaire de la Prononciation française. Gembloux, éditions J. Duculot, S. A., 1962, 414 s.

Rečnícke prvky v súčasných novinárskych textoch

Kapitolky zo štylistiky (33.)

JOZEF MISTRÍK

Publicistický a rečnícky štýl vznikli a vždy sa aj vyvíjali jeden vedľa druhého alebo jeden v druhom. To preto, že od samého vzniku plnili príbuzné alebo rovnaké funkcie: zverejňovať a rozširovať nové a dôležité fakty. Dlho trvalo, kým sa osamostatnili a potom vykryštalizovali. Ešte o mnohých tlačených textoch spred sto rokov ťažko povedať, či v nich ide o rečnícky alebo o novinársky prejav, natoľko boli symbiotické a príbuzné. Hádam aj preto sa dnes pomerne ľahko navzájom infikujú: rečnícky štýl preberá novinárske vyjadrovacie postupy a ešte častejšie sa to deje naopak.

Čo sa však žiada od moderného publicistického štýlu? Faktografická nasýtenosť, gramatická jednoduchosť, kompozičná stereotypnosť, aby sa novinárske texty mohli sledovať kurzoricky i v skokoch. Novinárskemu textu prekáža gramatika, zdržuje ho sloveso i zdĺhavý opis. Ideálny novinársky prejav je taký, ktorý nekladie prekážky rýchlemu čítaniu a ktorý umožňuje vracať sa.

V akom zmysle je teda odlišný, a tým protichodný rečnícky štýl, ktorý dnes „znečisťuje" novinárske texty? Rečnícky štýl verejných prejavov je jazykovo nákladnejší. Rečník je v prejave neúsporný, opakuje veci, opisuje, používa antitézy, porovnania, paralely. Rečnícky prejav na tej istej ploche a v tom istom čase povie menej nového ako novinársky. Rečnícky prejav zdržujú typické a klasické rečnícke konštrukcie. Keď ide o porovnávanie týchto štýlov, vtedy sa najvýraznejšie vybaví protiklad retardácie oproti akcelerácii tempa. No aj pri tomto ostrom protiklade sa vyjadrovacie postupy obidvoch štýlov kompenzujú a spomínaná infiltrácia, hoci nerovnomerná, spôsobuje hybridizáciu štýlov.

Najčastejšie sa závažná téza rozširuje v novinárskom texte smerom na ľavú stranu tak, že sa oproti nej postaví antitéza, ktorou sa fakt zdôrazní. Predstavme si, že do spravodajského textu by mala prísť jednoduchá veta: *Poľnohospodári v Mošovciach svoj tohoročný plán prekročili o 15 %.* V snahe veľmi zdôrazniť fakt prekročenia plánu sa veta štylizuje takto: *Poľnohospodári v Mošovciach svoj tohoročný plán nielen splnili, ale aj o 15 % prekročili.* Uplatnením rečníckej konštrukcie sa jadro správy zdôrazní, no na úkor čistoty publicistického štýlu. Z takýchto konštrukcií vzniká niekedy anapodoton, špeciálny anakolút, keď sa druhá časť spájacieho výrazu vynechá, napríklad: *Poľnohospodári*

tohoročný plán nielen splnili, aj prekročili. Zrozumiteľnejší a korektnejší je prípad, keď sa antitetické výrazy spoja pomocou gradujúceho výrazu, napríklad: *Poľnohospodári tohoročný plán splnili, ba aj prekročili.*

V súčasnej tlači sa na zdôraznenie jadra výpovede dosť často používa galicistický opis. Pôvod tejto konštrukcie je vo francúzštine (*c' est ... qui*). Príklady: *Bol to brankár, ktorý zachránil mužstvo pred väčšou prehrou. — Mohli by to byť práve oni, ktorí by pomohli nášmu družstvu.* Koncíznosť novinárskeho prejavu predpokladá skrátiť uvedené konštrukcie takto: *Brankár zachránil ...; Práve oni by mohli pomôcť ...* Svojou povahou je galicistickému opisu príbuzná prolepsa. Je to tiež rečnícka figúra, ktorá má dosť veľkú frekvenciu v súčasnej publicistike. Prolepsa vzniká tak, že sa závažnejší výraz vyberie a vysunie do vety, ktorá stojí na čele súvetia alebo dlhšieho textu. Napr. namiesto súvetia *Mnoho sme už písali o tom, ako ich revolučné sily tendenčne potláčali* sa uvedie *Mnoho sme už písali o revolučných silách, ako ich tendenčne potláčali.* Dosť často sa v súčasných novinárskych, ale aj v náučných textoch uplatňuje enumerácia s úmyslom sugestívne uviesť niekoľko faktov za sebou v nekontextovej podobe. Tento princíp sa zakladá na tom, že na prijímateľa silnejšie vplývajú výrazy oslobodené od gramatických kategórií než výrazy zapojené do širšieho kontextu. Príklad: *Ľud sa zbavil pocitu zakríknutosti i zatrpknutosti a naučil sa bojovať, vládnuť si a spravovať svoje veci.* (Z úvodníka Pravdy). Ešte sugestívnejšie sú tieto konštrukcie, keď sa v nich použijú spájacie výrazy typu *po prvé, po druhé ..., po a, po b ..., jednak — jednak — a potom, na jednej strane — na druhej strane* atď. V novinách sú dosť časté.

Čoraz väčšiu frekvenciu majú v súčasnej tlači gradujúce spojenia zviazané alebo uvádzané výrazmi typu *čím — tým, len čo — už, sotva — hneď* a podobne. Pomocou nich sa sleduje gradácia a ešte väčšie zdôraznenie v zložitejších výpovediach. Napríklad namiesto *Komunisti v ilegalite mali ťažké podmienky, no o to odhodlanejšie pracovali* veta sa štylizuje takto: *Čím mali komunisti v ilegalite ťažšie podmienky, tým odhodlanejšie pracovali.* Iný príklad: *Keď sa začalo Slovenské národné povstanie, pracujúci zo závodov sa spontánne pridávali k vojsku: Len čo sa začalo ..., už sa pracujúci ...*

Ktoré tendencie vedú novinára k takémuto miešaniu štýlov? Najprv je to snaha o silné zdôrazňovanie jadra myšlienky, vety alebo hoci celej správy. Zdvojovanie výrazov, stavanie výrazov oproti kontrastným výpovediam alebo vyjadrovanie gradácie výrazu člení text a robí ho plastickým. Nie zriedkavá je tendencia po názornom vyjadrovaní, po sprístupnení textu, teda tendencia vznikajúca v snahe o priblíženie textu menej vzdelanému a menej sčítanému adresátovi. Ale k takýmto

štylizáciám vedú aj nie práve najsympatickejšie pohnútky. Objektívne treba priznať, že rečnícke konštrukcie tohto typu sú nenáročné, jednoduché, priezračné a ich uplatňovanie nijako nesťažuje štylizačný proces autora. Navyše sú vhodné aj na vyplnenie priestoru, ktorý novinára diriguje. O prístupnosti a nenáročnosti týchto konštrukcií svedčí aj ich enormná frekvencia v rečníckych prejavoch neskúsených, začínajúcich a menej schopných rečníkov.

Najzávažnejšia je však otázka, či miešanie publicistického štýlu s rečníckym štýlom je negatívnou, alebo pozitívnou črtou novinárskej štylistiky. Jedno je isté, že totiž synsémantické slová (spojky, predložky aj častice) stoja v podstate proti duchu novinárskeho štýlu, lebo zväzujú text, dirigujú čitateľa a z „heslového", neviazaného textu robia lineárny prejav, ktorý sa v dôsledku toho musí čítať tak, ako sa vníma rozhlasový text (pravdaže, mutatis mutandis), teda lineárne. Inými slovami: čím je kontext zviazaný silnejšie, tým ťažšie a pomalšie sa číta, odkazovacie výrazy pristavujú, nútia vracať sa a tým retardujú. Z toho vychádza, že noviny, ktoré patria menej vzdelanému čitateľovi, spoliehajúcemu sa na redaktora, by sa nemali vyhýbať miešaniu štýlov. Táto téza platí vo všeobecnosti, teda aj v súvislosti s náučným a umeleckým štýlom. A zasa noviny patriace skúsenému, vzdelanému adresátovi môžu prísnejšie uplatňovať štylistickú diferenciáciu. To možno aplikovať aj na jednotlivé žánre v novinách.

Možno teda povedať, že v budúcnosti sa očakáva návrat k staršiemu typu náučno-rečnícko-publicistického štýlu, teda k takzvanému odbornému štýlu? To azda nie. Ale možno predpokladať istú divergenciu publicistického štýlu na vyšší a nižší publicistický štýl. Ten vyšší bude štýlovo čistejší a nižší azda hybridný. Už dnes možno, ba treba sa usilovať o istú diferenciáciu novinových textov. Ak dovolí čitateľ, rád by som to názorne povedal pomocou porovnania takto: správa, ktorá má v ústrednom denníku 50 slov, nech má v regionálnych novinách 60 slov. A analogicky aj ďalšie žánre. Na záver nemožno nepriznať, že aj do populárnych náučných textov sa tlačia prvky rečníckeho štýlu. Súčasné populárne časopisy, príručky a učebnice sú takýmito prvkami zaplavené. Je to chyba? Nie veľká, azda iba natoľko, že všetkého veľa škodí.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

Osobitosti pri znelostnej asimilácii v slovenčine

JÁN SABOL

Protiklady najmenších zvukových jednotiek jazyka — foném — sa nevyužívajú vo všetkých postaveniach rovnako. V istom okolí sa niektorá zvuková vlastnosť neutralizuje, zastiera; ide o neutralizáciu fonologických protikladov (Pauliny, 1968, s. 36).

V spisovnej slovenčine v rámci systému spoluhlások je najpravidelnejšia neutralizácia znelosti, ktorá sa bežne nazýva znelostnou asimiláciou alebo spodobovaním. Táto asimilácia sa uplatňuje pri desiatich dvojiciach foném: *p — b, f — v, t — d, s — z, c — dz, š — ž, č — dž, ť — ď, k — g, ch — h* (pri dvojiciach *f — v* a *ch — h* trochu svojráznejšie; o tom budeme uvažovať v osobitných článkoch).

Znelostná asimilácia sa uskutočňuje na hraniciach najmenších významových jednotiek — morfém, na morfematických švíkoch (Pauliny, op. cit., s. 90—92). Je zaujímavé, že uplatňovanie sa tejto neutralizácie v spisovnej slovenčine je citlivým ukazovateľom jazykového vnímania morfematickej hranice (pozri aj Pauliny, op. cit., s. 92); najsystematickejšie sa realizuje práve na najviac zrejmých predeloch morfém: na rozhraní slov a na rozhraní predpona + základ slova. V týchto postaveniach sa vyskytuje znelá šumová spoluhláska nielen pred znelým šumovým konsonantom, ale aj pred samohláskami a sonórnymi spoluhláskami: *zbiť* [zbiť], *zvábiť* [zvábiľ], *zorať* [zorať], *zrátať* [zrátať], *odbiť* [odbiť], *odvábiť* [odvábiť], *odorať* [odorať], *odrátať* [odrátať]. Ak sa dostane neznelá šumová spoluhláska v takomto postavení pred znelú, sonórnu alebo vokalickú fonému, mení sa na znelú: *žiak beží* [žiag‿beží], *pes drieme* [pez‿drieme], *žiak odišiel* [žiag‿odišiel], *pes uteká* [pez‿uteká], *žiak ma čaká* [žiag‿ma čaká], *pes nebreše* [pez‿nebreše].

Zákony znelostnej asimilácie spôsobujú, že šumové spoluhlásky s protikladnou realizáciou vlastnosti (ne)znelosti nemôžu stáť v spisovnej slovenčine bezprostredne pri sebe. Keby takýto prípad mal nastať, šumová spoluhláska (resp. skupina takýchto spoluhlások — podrobne Schulzová, 1974) si vyrovnáva vlastnosť (ne)znelosti podľa nasledujúcej spoluhlásky; ide vlastne o prípad výslovnostného zjednodušenia, artikulačnej kompenzácie: *hlas dieťaťa* [hlaz‿ďieťaťa], *list brezy* [lizd‿brezi], *prosba* [prozba], *briezka* [brieska], *voz pri ceste* [vos‿pri‿cesťe]. Zmena neznelej šumovej spoluhlásky na znelú nastáva, ako sme uviedli, na určitých morfematických švíkoch aj pred samohláskami a sonórami.

Protiklad šumových spoluhlások s rozličnou prítomnosťou vlastnosti

(ne)znelosti sa v spisovnej slovenčine funkčne, teda na významové rozlíšenie využíva len v rámci slova pred samohláskami (dvojhláskami), sonórnymi spoluhláskami a pred spoluhláskou *v*, ktorá sa pri tejto kombinácii fonéme správa ako sonórna spoluhláska (podrobnejšie Sabol, 1974, s. 53—55); *kosa — koza, prať — brať, tvor — dvor, hudobný — chudobný, telo — delo, šiť — žiť* a pod. V ostatných prípadoch sú znelé a neznelé šumové spoluhlásky vzhľadom na protiklad znelosť — neznelosť v neutralizačnom postavení; ich významovorozlišovacia schopnosť sa tu pritlmuje, zastiera.

Z pravidla o neviazaní znelej a neznelej šumovej spoluhlásky pred samohláskami a sonórami v rámci slova sa vymykajú tri výnimočné prípady: je to postavenie na konci predponovej morfémy [zlomiť, zísť, predňjesť], pozícia pred gramatickou morfémou rozkazovacieho spôsobu v 1. os. množ. čísla [pížme, vlážme, prozme, plaďme, puzďme] a v zámenných tvaroch [nážmu, vážmu]. Prvý prípad možno vysvetliť skutočnosťou, že na švíku predpona + koreň slova sú v spisovnej slovenčine podobné kombinačné zákonitosti ako na rozhraní dvoch slov. Tu sa výrazným spôsobom ozýva veľmi silný a jednoznačne vymedziteľný morfematický švík; keď sa táto morfematická hranica vo vedomí používateľov už neuvedomuje, znelostná asimilácia nenastáva (napr. v slovách *smrť, svah, sloh*). Druhý prípad možno vari vysvetliť expresívnym zafarbením imperatívu a tým, že v tvaroch rozkazovacieho spôsobu dochádza dôsledne k znelostnej asimilácii: *rob* [rop], *píš na stole* [píž‿na‿stoľe], *robte* [ropťe]. V treťom prípade treba vidieť analógiu s tvarmi *nášho, vášho* [nážho, vážho], v ktorých sa podľa zákona nezlučiteľnosti neznelej a znelej šumovej spoluhlásky vyskytuje ž celkom systémovo (Sabol, op. cit., s. 55).

Pri znelostnej neutralizácii načim ešte upozorniť na ďalší osobitný prípad: ide o spojenie predložiek *s* a *k* s tvarmi osobných zámen. Namiesto očakávanej asimilácie sú tu pred sonórami a pred *v* neznelé spoluhlásky: *s ním* [s‿ňím], *s ňou* [s‿ňou̯], *k nemu* [k‿ňemu], *k nej* [k‿ňej], *s nami* [s‿nami], *s vami* [s‿vami], *k nám* [k‿nám], *k vám* [k‿vám]; rovnako s neznelým *s, k* sa pred osobnými zámenami vyslovujú aj vokalizované podoby týchto predložiek — *so mnou* [so‿mnou̯], *ku mne* [ku‿mňe] (podobne sa žiada vyslovovať s neznelým *k* aj spojenia, ktoré sa vyskytujú v básnických textoch: *ku nej, ku nám, ku nim, ku nemu* — porov. Sabol, 1966, s. 276). Tieto výnimočné prípady nesú na sebe pečať histórie: je v nich zachovaný stav, keď v slovenčine ešte nebola znelostná asimilácia (Pauliny, op. cit., s. 95—96). Tvary *so mnou, ku mne* narušajú synchronické zoskupovanie foném a morfém slovenčiny aj v inom smere: na pozadí dnešných kombinačných zákonitostí by sa tu pri predložke *s* žiadala len nevokalizovaná podoba (porov. napr. spojenie *s mnohými,* nie so mnohými), pri predložke

k aj nevokalizovaná podoba (*k mnohým*/ku mnohým). Ide teda zasa o pozostatky starších vývinových štádií, ktoré sa vďaka svojej vysokej frekvencii mohli v pôvodnej podobe zachovať do dnešných čias (Sabol, 1966, s. 274).

Naša krátka úvaha o osobitostiach znelostnej asimilácie v spisovnej slovenčine vyúsťuje do záveru, že pravidlá zoskupovania foném sa v každom jazyku utvárajú podľa určitých synchronických, ale historicky podmienených zákonitostí, ktoré ukazujú na špecifický spôsob fungovania a využívania zvukových protikladov, na stupeň ich zaťaženia (Sabol, 1974 a, s. 407). Osobitné prípady, narúšajúce tieto zákonitosti, sú jednak stopami starších vývinových stupňov, jednak sa v nich odrážajú niektoré súčasné tendencie, napr. spontánna „snaha" jazyka po dobrom komunikačnom ustrojení; patrí k nemu aj výrazné vykresľovanie hraníc významových jednotiek (morfém a slov). Pripomenuli sme, že znelostná asimilácia je v spisovnej slovenčine dokonca svojským signálom stupňa vnímania morfematickej hranice. Tak sa dostávajú do nového svetla aj niektoré osobitosti tejto neutralizácie: z hľadiska zvukových kombinačných zákonitostí ide o „výnimočné prípady", pohľad cez iné jazykové roviny a tendencie v nich zasa potvrdzuje, že nejde o náhodné, ale zavše funkčne vynútené a zdôvodnené javy.

Filozofická fakulta UPJŠ
Grešova 3, Prešov

LITERATÚRA

PAULINY, E.: Fonológia spisovnej slovenčiny. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 128 s.

SABOL, J.: Používanie vokalizovaných predložiek vo a ku v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *31*, 1966, s. 270—277.

SABOL, J.: Fonologické zaťaženie protikladu znelosť — neznelosť v spisovnej slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Oravec. Bratislava, VEDA, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 53—69.

SABOL, J.: Typy neutralizácií v slovenskom fonologickom systéme. In: Studia Academica Slovaca. 3. Prednášky X. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Ústav školských informácií 1974 (a), s. 405—417.

SCHULZOVÁ, O.: Znelostná asimilácia spoluhláskových skupín. In: Jazykovedné štúdie. 12. Peciarov zborník. Red. J. Oravec. Bratislava, VEDA, Vydavateľstvo SAV 1974, s. 70—75.

Niektoré otázky štúdia slovenčiny ako cudzieho jazyka

JOZEF PROKOP

Rast výskumu súčasnej spisovnej slovenčiny ako moderného kultivovaného dorozumievacieho prostriedku vyvolal — popri iných príčinách — rast počtu záujemcov, ktorí prichádzajú k nám zo zahraničia študovať slovenčinu ako svoj vedný odbor. Zahraniční filológovia postrehli, že slovenčina má medzi slovanskými jazykmi dôležité miesto. Už ten fakt, že územie Slovenska susedí s pravlasťou Slovanov a že Slovensko najmä do príchodu Maďarov do Dunajskej kotliny malo, ale aj v súčasnosti má centrálne postavenie medzi ostatnými slovanskými krajinami, no najmä vlastnosti slovenčiny podmieňujúce jej zrozumiteľnosť, to všetko nabáda slavistov z rôznych štátov venovať zvýšenú pozornosť štúdiu slovenčiny. Slovenčina sa teritoriálne formovala v karpatsko-naddunajskom priestore ako samostatný jazykový útvar západoslovanský, ale obsahuje aj prvky južných a východných slovanských jazykov.

Okrem poslucháčov študujúcich slovenčinu ako vedný odbor a lingvistov prejavujú o slovenčinu záujem najmä zahraniční prekladatelia, literárni historici, etnografi, folkloristi a historici. Veď slovenčina, tvrdia to sami slavisti z iných krajín, začína byť akýmsi kľúčovým jazykom, pomocou ktorého sa ľahšie dajú študovať iné slovanské jazyky. Je akýmsi úvodom do štúdia slavistiky.

Všetci záujemcovia o slovenčinu, či už ide o zahraničných poslucháčov študujúcich na slovenských vysokých školách, alebo o učiteľov a vedeckých pracovníkov z rozličných univerzít a akadémií alebo o iných záujemcov, volia si jednak formu jednomesačného kurzu slovenského jazyka, ktorý v podobe lektorských cvičení absolvujú na Letnom seminári slovenského jazyka a kultúry — Studia Academica Slovaca, jednak formu postgraduálneho alebo riadneho štúdia na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. No slovenčinu tu študujú nielen slovakisti, ale aj poslucháči z rozličných iných odborov vysokých škôl technického a univerzitného smeru. Podobne ako naši poslucháči študujú na vysokej škole v rámci zvoleného odboru aj daktorý cudzí jazyk, aj každý zahraničný študent si po absolvovaní jednoročného jazykového kurzu v Senci alebo v Herľanoch musí zapísať a navštevovať lektorát slovenského jazyka. Záujem o štúdium na letnom seminári SAS je veľký. Na ilustráciu možno uviesť, že na letnom seminári v r. 1974, ktorý sa konal po desiaty raz, sa zúčastnilo 97 frekventantov z 22 krajín.

Rastie aj záujem o štúdium na našich vysokých školách. V škol. roku 1974—1975 na Filozofickej fakulte UK v Bratislave študuje v prvom a druhom ročníku 26 riadnych poslucháčov zo 6 európskych štátov tieto odbory: slovenský jazyk, novinárstvo, národopis, knihoveda, dejepis, psychológia a 14 poslucháčov sa venuje odbornému štúdiu slovenčiny, psychológie a histórie v rámci postgraduálneho štúdia. Veľa cudzincov študuje aj na iných fakultách univerzity a na iných vysokých školách, najmä technického smeru.

Okrem štúdia slovenčiny ako cudzieho jazyka v SSR sa rozširuje záujem o slovenčinu aj na zahraničných univerzitách, a to jednak vo forme lektorátov a jednak na osobitných katedrách slovenčiny (napr. v Bukurešti, Novom Sade). Postupne sa zriaďujú ďalšie lektoráty slovenského jazyka, a to nielen v krajinách s obyvateľstvom jazykovo a geneticky nám blízkym, ale aj v štátoch anglosaského a románskeho sveta.

Ako vidieť, rozsah používania slovenčiny sa neobyčajne rozšíril a z toho vyplývajú aj nové úlohy našej jazykovedy.

Čo sa na sprístupnenie slovenčiny týmto záujemcom urobilo dosiaľ? Doteraz vyšli na FF UK daktoré základné príručky na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka. V prvom rade treba menovať učebný text Peter Baláž a Miroslav Darovec *Slovenský jazyk* (1. vyd. v roku 1966 a potom v niekoľkých ďalších vydaniach), ktorý sa stal základom učebníc slovenského jazyka napísaných v nemčine — *Lehrbuch der slowakischen Sprache für Slawisten* (roku 1972) — a vo francúzštine — *Manuel de slovaque à l' usage des slavisants* (roku 1973). Ruská verzia je pripravená do tlače a vyjde v r. 1975. Pripravuje sa aj anglická verzia tejto učebnice. Učebnica slúži potrebám mierne pokročilých slavistov.

Na Filozofickej fakulte UK vyšli aj skriptá Jozefa Prokopa *Slovenčina — základný kurz pre cudzincov* (r. 1971, druhé vydanie r. 1973), ktoré slúžia začiatočníkom, a skriptá pre pokročilých pod názvom *Poznávame Slovensko — prehľad o prostredí a kultúrnom živote Slovákov* (r. 1972, druhé vydanie r. 1973). Uvedené skriptá sa používajú na Letnom seminári slovenského jazyka a kultúry.

Veľmi dobrú službu pri vyučovaní cudzincov robí aj *Krátka gramatika slovenská* od Eugena Paulinyho. Cudzincom je určená aj po francúzsky písaná učebnica slovenčiny od Jozefa Bartoša a Josepha Gagnaira pod názvom *Grammaire de la langue slovaque* (1972). Pri vyučovaní najfrekventovanejších slov slovenského jazyka pomáha aj slovník Jozefa Mistríka *Frekvencia slov v slovenčine* (r. 1969). Pri vyučovaní cudzincov poslúži aj jeho retrográdny slovník, ktorý je v tlači.

Okrem učebných materiálov, ktoré vydala filozofická fakulta, vydá-

vajú sa učebné texty pre cudzincov aj na iných pracoviskách. Tomáš Dratva s kolektívom učiteľov Univerzity 17. novembra v Senci vydal pre potreby zahraničných poslucháčov technického smeru skriptá pod názvom *Učebnica slovenčiny pre zahraničných poslucháčov 1. časť-A.* Učebný text uspokojil akútnu potrebu a stal sa vhodnou pomôckou pri vyučovaní zahraničných študentov z rozvojových i európskych krajín, ktorí si osvojujú hovorový a odborný štýl slovenského jazyka v Študijnom stredisku Fakulty jazykovej a odbornej prípravy Univerzity 17. novembra so sídlom v Senci. Tu sa r. 1960 urobili prvé priekopnícke práce v intenzívnom vyučovaní slovenského jazyka pomocou moderných vyučovacích metód a pokračujú doteraz. Na osvojenie odbornej terminológie z matematiky, fyziky, chémie a iných vedných disciplín v jednoročnom kurze slovenského jazyka pre cudzincov v Senci a Herľanoch slúži aj druhý zväzok *Slovenčiny pre cudzincov* od T. Dratvu a V. Buznovej z roku 1971.

Vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka už prináša aj konkrétne pozitívne výsledky. Zahraniční poslucháči a absolventi píšu odborné štúdie a články o slovenčine, zostavujú slovníčky (napr. Harald Olsen pripravil *Slovensko-nórsky slovník*), recenzujú slovenské publikácie, prekladajú slovenskú literatúru a pod.

Z faktu, že slovenčina získava nové, širšie uplatnenie, že si ju osvojujú mnohí zahraniční záujemcovia ako cudzí jazyk, vyplývajú pre slovakistiku mnohé úlohy. Doteraz sa urobilo iba minimum, máme iba daktoré základné príručky a pomôcky na vyučovanie cudzincov.

V najbližšom období čakajú tu našich bádateľov v oblasti teórie vyučovania, našu praktickú jazykovedu a náš teoretický výskum ďalšie dôležité úlohy.

Bude užitočné porovnávať slovenský jazyk s geneticky príbuznými jazykmi a hľadať tie spoločné črty, ktoré slovenčinu s týmito jazykmi spájajú a ktoré ju robia zrozumiteľnou všetkým používateľom slovanských jazykov.

Pri ďalšom výskume slovenčiny sa bude treba zameriavať aj na také javy, ktoré robia cudzincom isté ťažkosti. Ide napr. o gramatický rod, vid, o zvratné slovesá a pod. Aj iné hláskoslovné, slovotvorné a gramatické javy bude treba preskúmať a osvetliť aj z hľadiska vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka (z hľadiska cudzinca, ktorý sa učí slovenčinu).

Doteraz sa nevenovala nijaká pozornosť teórii vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka. Bude užitočné opierať sa o výskumy nielen našej, ale aj zahraničnej psycholingvistiky a využívať výsledky výskumu v oblasti asociačných väzieb medzi frekventovanými slovami v slovenčine. V prípade využitia asociačných väzieb s vyšším počtom podnetových slov, ktoré majú tvoriť predovšetkým slová s vysokou frekvenciou v ja-

zyku, sa uľahčí osvojenie lexiky pomocou často používaných slov a ich častými spojeniami s inými slovami. Ak sa pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka budú využívať asociačné väzby, bude treba vydať pre zahraničných poslucháčov špeciálny výkladový slovník, v ktorom sa slovo začlení do súboru synonymných výrazov, ako aj opozít, priradí sa k nadradenému pojmu a vyčerpá sa i séria ním koordinovaných pojmov. Slová zaradené do výkladového slovníka takýmto spôsobom budú obsahovať veľmi dôležité informácie o sémantických skupinách, do ktorých príslušné slovo patrí.

Ďalšiu možnosť využívať poznatky o asociačných väzbách medzi slovami poskytujú slovníky spájania slov, a to tzv. lexikálno-syntaktického spájania slov. Ich cieľom je podať informáciu o možnostiach spájania slova s inými slovami. Takéto slovníky sú určené najmä producentom reči (hovoriacim a píšúcim), lebo prispievajú k poznaniu konkrétnej realizácie významu daného slova v texte. Slovníky spájania slov podľa vymedzenia Libuše Maršálovej majú predovšetkým oboznamovať s najcharakteristickejšími normatívnymi spojeniami slov zodpovedajúcimi súčasnému jazykovému úzu (Libuše Maršálová: Využitie slovnoasociačných väzieb pri výučbe cudzieho jazyka — rukopis prednášky z r. 1974).

Veľký význam pri štúdiu slovenčiny ako cudzieho jazyka má poznanie a využívanie príslušných psychologických zákonitostí učenia sa.

Aktívne osvojenie si slovenčiny ako študovaného jazyka v optimálnom čase a na patričnej úrovni vyžaduje intenzívne vyučovanie pomocou moderných audio-vizuálnych a audio-orálnych pomôcok. So zreteľom na tento cieľ bude treba zostaviť a vydať aj príslušné praktické vyučovacie pomôcky. Ide napr. o krátku slovenskú gramatiku, tematický slovník, gramatické tabule, ako je napr. nemecká *Langenscheidts Grammatiktafel Deutsch* (vypracoval Heinz F. Wendt), obrázkovú učebnicu slovenčiny pre začiatočníkov, obrázkový dvojjazyčný slovník slovenčiny pre začiatočníkov, obrázkový dvojjazyčný slovník slovenčiny takého typu, ako sú nemecké vydania Duden *(Obrazový slovník německý a český* vyšiel v spolupráci so SPN v Prahe).

Dobrou pomôckou pri štúdiu cudzích jazykov sú aj malé encyklopédie, aké majú Poliaci *(Mała encyklopedia powszechna)*, Francúzi *(Nouveau petit larousse)* a iné národy.

Na osvojenie správnej výslovnosti bude potrebné vydať kurz slovenčiny na platniach (lingvafón), aké už existujú v iných jazykoch, ďalej ukážky vzorových súvislých textov (rozprávok, poézie) na platniach v podaní najlepších hercov a hlásateľov. Aj príručka slovenskej výslovnosti s ortoepickým slovníkom, pri ktorej sa bude brať ohľad na cudzojazyčného používateľa, bude potrebnou pomôckou.

Na premietanie svetelných obrazov žiada sa vyhotoviť diapozitívy

s náčresmi základných tematických celkov, pomocou ktorých sa nielen spestruje výklad textu, ale sa rozširuje aj slovná zásoba poslucháčov.

Bude potrebné vydať štandardné dvojjazyčné slovníky (cudzojazyčno-slovenské a slovensko-cudzojazyčné) stredného rozsahu, v ktorých by sa slovná zásoba spisovnej slovenčiny konfrontovala so slovnou zásobou všetkých hlavných európskych jazykov, a starať sa o ďalšie vydania tak, aby tieto slovníky boli stále v predaji. Okrem slovníkov a učebníc sú pre cudzincov najdôležitejšími pomôckami gramatické a pravopisné príručky. Máme síce dosť pravopisných a gramatických príručiek, ale nie sú písané z hľadiska potrieb cudzinca. Našou úlohou je vydať práve takéto príručky.

Slovakisti zo zahraničia si ťažkajú, že v slovenčine sa často menia daktoré pravopisné a gramatické poučky. Výsledky teoretického výskumu by sa mali registrovať, zhromažďovať, ale zásahy do pravopisnej a gramatickej normy by sa nemali robiť v jednotlivostiach, ale naraz až po väčšom časovom intervale. Každé narušenie stabilizácie nášho pravopisu je prekážkou pri osvojovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Na vyučovanie slovenčiny na vyššom stupni slúžia súvislé písomné texty (najvhodnejšie sú krátke prozaické útvary, napr. od J. C. Hronského, Vincenta Šikulu a iných). Čaká nás ďalšia úloha vydať výber ukážok z noviel a poviedok od starších klasických, aj súčasných spisovateľov. Majú to byť vhodné ukážky, ktoré sú jazykovo prístupné, obsahovo a umelecky príťažlivé.

Naše vydavateľstvá čaká úloha publikovať prehľadné dejiny slovenskej literatúry, krátke dejiny Slovenska, prehľad slovenského národopisu a príručku geografie, ktoré poslúžia jednak ako súvislé texty pre pokročilých, jednak ako učebný materiál o slovenských reáliách pre tých poslucháčov, ktorí sa slovenčine venujú ako študijnému odboru najmä z neslovanských krajín, kde sa slavistika chápe širšie ako u nás.

V druhej etape v ďalších rokoch bude potrebné pripraviť novú učebnicu slovenčiny pre cudzincov, spracovanú podľa najnovších poznatkov o vyučovaní cudzích jazykov, a vydať ju vo všetkých hlavných európskych jazykoch. Aktuálne by bolo aj vydanie rozsiahlejšieho výkladového slovníka slovenčiny s istým počtom ilustrácií (pri špeciálnych reáliách) a výslovnosťou (vo Francúzsku vyšiel na takéto ciele slovník *Dictionaire fondamental*). Bude užitočné vydávať základné diela slovenskej beletrie v cenovo prístupnej úprave tak, aby sa dostali všetkým zahraničným záujemcom o slovenský jazyk a literatúru.

Pcukázali sme iba na tie najdôležitejšie úlohy, ktoré nás čakajú v najbližšej budúcnosti, a potom aj v ďalších rokoch. Tieto úlohy sa netýkajú iba lingvistov, ale aj pedagógov, teoretikov vyučovania, pra-

covníkov vydavateľstiev (knižných i hudobných) a, pravda, i nadriadených inštitúcií, ktoré musia mať pre tieto závažné úlohy porozumenie. Len takto môže slovenčina preniknúť do sveta.

Filozofická fakulta UK
Gondova 2, Bratislava

Z písania čiarky

LADISLAV DVONČ

Poučky o používaní interpunkčných znamienok v spisovnej slovenčine sa podávajú v Pravidlách slovenského pravopisu[1] alebo v gramatických príručkách.[2] Ukazuje sa, že v jednotlivostiach možno ešte tieto poučky dopĺňať a spresňovať. Tak sa napríklad najnovšie venovala pozornosť písaniu čiarky vo viacnásobných výrazoch[3], písaniu spojovníka v skratkách a značkových slovách[4] alebo písaniu úvodzoviek.[5] V tomto príspevku chceme ukázať na prípady, v ktorých by sa na prvý pohľad mala písať čiarka, jednako sa však čiarka nepíše.

V rámci výkladu o písaní čiarky v súvetí sa bežne uvádza, že čiarkou oddeľujeme vedľajšie vety od hlavných, pričom vloženú vedľajšiu vetu oddeľujeme čiarkou na začiatku i na konci, napr. *Pracovníci, ktorí utrpeli úraz, dostávajú podporu.* Hlavnou vetou je tu veta *Pracovníci dostávajú podporu,* vedľajšou vloženou vetou je veta *ktorí utrpeli úraz.*

---

[1] Pozri vydania Pravidiel slovenského pravopisu od r. 1931. V najnovších Pravidlách (napr. v 11. vyd. z r. 1971) sa tieto poučky podávajú v kap. *Rozdeľovacie znamienka* (§ 154—182).

[2] Pozri napr. PAULINY, E. — RUŽIČKA, J. — ŠTOLC, J.: Slovenská gramatika. 5. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968, s. 106—112; ORLOVSKÝ, J.: Slovenská syntax. 2. vyd. Bratislava, Obzor 1965, s. 154—181.

[3] ORAVEC, J.: Čiarka vo viacnásobných členoch so zlučovacími spojkami aj, i, ani, alebo, či. Slovenská reč, *37,* 1972, s. 213—221; tenže: Čiarka vo viacnásobných výrazoch s opakovanými spojkami aj, i, ani. Slovenská reč, *37,* 1972, s. 263—269.

[4] DVONČ, L.: Z písania značkových slov v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *34,* 1969, s. 346—351.

[5] MLACEK, J.: Poznámky k písaniu úvodzoviek. Slovenská reč, *27,* 1962, s. 349—352.

V danom prípade je to tzv. vzťažná prívlastková veta. Za takouto vzťažnou prívlastkovou vetou však nepíšeme čiarku, ak nemá skutočne charakter vloženej vety, hoci je aj vnútri vety. Vyjdeme z konkrétneho príkladu: *Je to záhada, ktorá román Ten, ktorý vedel zaraďuje do kategórie pravdivého príbehu* (E. Wallace, *Ten, ktorý vedel,* prel. I. Stehlíková, Bratislava 1971, s. 5). K výrazu *ten* je tu pripojená prívlastková veta *ktorý vedel.* Táto veta tu nemá charakter vedľajšej vety, čo vidíme z toho, že ďalšie časti vety, ktoré nasledujú za prívlastkovou vetou *ktorý vedel,* nerozvíjajú výraz *ten.* Celé spojenie slov *Ten, ktorý vedel* je vlastným menom a v danej vete je použité ako prívlastok podstatného mena *román.* Keby sme za vetou *ktorý vedel* dali čiarku, oddelili by sme čiarkou tesný prívlastok od nadradeného výrazu *román.* Za takýto tesný prívlastok však čiarku nepíšeme.

Rovnako sa čiarka nepíše ani v iných podobných prípadoch, v ktorých vlastné meno použité ako tesný prívlastok obsahuje vedľajšiu vzťažnú vetu uvedenú výrazom *ktorý: V rámci tematiky z anglickej histórie stavia pred čitateľa aktuálne sociálne problémy aj román Človek, ktorý sa smeje o Gwynplainovi* (Dejiny svetovej literatúry, 1. zv., Bratislava 1963, s. 434). — *V ďalšom diele Muž, ktorý poznal Coolidgea sa spisovateľ opäť vracia k mentalite obchodníka* (Dejiny svetovej literatúry, 2. zv., Bratislava 1963, s. 406). — *Hrdinovia jeho románov Francúzi alebo druhoradá láska, Žena, po ktorej túžime, Žena, ktorá nesklame sa zmietajú medzi pudmi, vášňami a vyššími ideálmi* (tamže, 2. zv., s. 71). Takisto by sme postupovali pri použití iných podobných vlastných mien s vedľajšími vetami so vzťažným zámenom *ktorý: román Cesty, ktorými sa uberáme* (román O. Henryho), *dielo Desať dní, ktoré otriasli svetom* (od J. Reeda).

Takéto vlastné mená použité ako tesný prívlastok nemusia obsahovať iba vedľajšie vety uvedené výrazom *ktorý,* ale môžu *ich* obsahovať aj vedľajšie prívlastkové vety s inými výrazmi, ba aj iné druhy vedľajších viet: *Režisér R. Gräf pripravuje film s dlhým názvom Bolo to spôsobené tým, že slávil celú noc spievaním* (Pravda, 3. 10. 1972, s. 3); *Smejem sa, aby som neplakal* (dielo L. Hughesa; porov. Dejiny svetovej literatúry 2, s. 428); *knižka V krajine, kde zajtra znamená už včera* (reportáže J. Fučíka); *kniha Človek, akého mám rad* (umelý príklad) a pod.

Čiarku, pochopiteľne, nedávame ani vtedy, keď vlastné meno použité vo vete ako tesný prívlastok sa skladá len z vedľajšej vety. Napr. *V knihe Keď som sa s tým bol podal svoje banícke skúsenosti* (Dejiny svetovej literatúry 2, s. 390). — *K najvýznamnejším jeho dielam patria Keď nastali dažde a Noc v Bombaji* (tamže, s. 408).

Čiarku za takýto tesný prívlastok nekladieme ani vtedy, keď súčasťou takéhoto tesného prívlastku (vlastného mena použitého vo vete

ako tesný prívlastok) je zhodný voľný prívlastok, resp. tzv. prístavok. Prístavok, ako vieme, sa oddeľuje čiarkami, t. j. čiarky sa píšu pred prístavkom aj za ním, napr. *Ľudovít Štúr, zakladateľ spisovnej slovenčiny, sa narodil 29. októbra 1815 v Uhrovci.* Ak použijeme spojenie *Ľudovít Štúr, zakladateľ spisovnej slovenčiny* ako tesný prívlastok istého substantíva, čiarka za ním nepatrí: *V článku Ľudovít Štúr, zakladateľ spisovnej slovenčiny sa tejto otázke venuje primeraná pozornosť.*

V doterajších pravopisných a gramatických príručkách sa o takýchto a podobných prípadoch, v ktorých čiarku nepoužívame, nič nehovorí. No bolo by to potrebné, lebo v bežnej praxi, najmä školskej, tu ľahko môže vzniknúť neistota, či sa tu má, alebo nemá dávať čiarka. Je to pochopiteľné, lebo tu ide o stretávanie sa viacerých poučiek. V pravopisných a gramatických prácach teda treba v kapitole o písaní čiarky zachytiť vzťah medzi poučkami o nepísaní čiarky za tesným prívlastkom a poučkou o písaní čiarky za vloženou vedľajšou vetou. Vyššie sme síce zdôraznili, že v prípadoch *román Ten, ktorý vedel som už prečítal, kniha Človek, ktorý sa smeje sa mi páčila* nejde o vložené vedľajšie vety, ale so zreteľom na to, že za vedľajšou vetou ešte nasledujú ďalšie časti vety, ľahko môže vzniknúť predstava, že je to vložená veta, a tak sa aj tu ľahko môže dať za takouto vedľajšou vetou čiarka. Takisto sa treba zmieniť o nepísaní čiarky za zhodným voľným prívlastkom, ktorý je súčasťou tesného prívlastku.

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

ROZLIČNOSTI

Zemepisné názvy Lednice, Sušice a ich gramatické číslo

V slovenčine sa pri miestnych názvoch rozlišujú singulárové formy s príponou *-ica,* typ *Jablonica, Chtelnica, Korytnica,* a plurálové formy s príponou *-ice,* typ *Smolenice, Komjatice, Levice.* Naproti tomu v češtine jestvuje len prípona *-ice,* ktorou sú označené jednak plurálové podoby typu *Bozkovice, Valtice, Buchlovice, Domažlice,* jednak (po zmene *a/e* po mäkkej spoluhláske v slovách typu *ulice)* singulárové podo-

by typu *Kopřivnice, Lednice, Sušice.* Keďže v slovenčine prípona *-ice* signalizuje množné číslo, nemožno sa ani čudovať, keď také miestne názvy, ako sú *Sušice* a *Lednice,* sa pociťujú ako plurálové formy a tak sa aj skloňujú, napr. *cesta do Sušic, výlet do Lednic, bol v Ledniciach.* V češtine sú tieto názvy jednotného čísla, preto by sa mali aj v slovenčine skloňovať ako paralelné slovenské názvy s príponou *-ica,* tak napr. *cesta do Sušice, výlet do Lednice, boli sme v Lednici, navštívili sme Sušicu.* Je zaujímavé, že na okolí Lednice (aj na priľahlom slovenskom území) nárečový názov tohto výletného miesta znie *Lednica.* Aj to podporuje naše odporúčanie, aby sa názov *Lednice* (ako aj *Sušice* a pod.) skloňoval ako pomenovanie v jednotnom čísle. Pri názvoch riek *Moravice, Ostravice, Orlice, Lužnice* v slovenčine prechod k plurálovým formám nenastal. V slovenčine totiž pomnožné formy ako názvy vodných tokov nejestvujú, vyskytujú sa iba singulárové podoby, napr. *Rimavica, Chvojnica, Latorica, Krupinica.*

Z našej poznámky vychodí, že by sa v slovenčine malo ustáliť skloňovanie názvov *Lednice* a *Sušice* v jednotnom čísle (v súlade s podobou vo východiskovom jazyku) a skloňovať podľa vzoru ulica, napr. *do Lednice, z Lednice, k Lednici, pred Lednicou.* V SSJ obidva tieto názvy chýbajú. Na formu jednotného čísla názvu *Strážnice* už upozornil L. Dvonč (SR, *28,* 1963, s. 64).

K. Palkovič

Pêle-mêle

V bratislavskom rozhlase sme v rannom vysielaní 2. novembra 1974 počuli uvádzať istý druh relácie slovami *A teraz naše pelemele.* Prekvapila nás výslovnosť francúzskeho výrazu *pêle-mêle* ako *pelemele.* Rozhlasový alebo televízny hlásateľ zodpovedá za kvalitu svojho jazykového prejavu miliónom rozhlasových poslucháčov a televíznych divákov, a preto, ak si v niektorých prípadoch nie je istý, má sa pozrieť do príslušných jazykových príručiek, alebo sa poradiť s odborníkmi v danej oblasti. Naše jazykové príručky totiž tento výraz uvádzajú aj s udaním jeho správnej výslovnosti. V Slovníku slovenského jazyka napr. čítame: *pêle-mêle* [vysl. pélmél] neskl. str. (franc.) *zmes, rozličnosti, „zo všetkého niečo"; pêle-mêle* prísl. *jedno cez druhé, zmotane, nesúvisle: hovoriť pêle-mêle* (SSJ III, s. 52). Nájdeme ho aj v Malom slovníku cudzích slov od Márie Ivanovej-Šalingovej: *pêle-mêle* [pélmél] (franc.) *jedno cez druhé; bez hlavy, bez päty, pêle-mêle*[2] [pélmél] neskl. s. (franc.) *motanina, miešanina, pestré všeličo, z každého rožku trošku* (1. vyd. 1972, s. 463).

Uvedený výraz je francúzsky, u nás ešte nezdomácnený, a preto pri

jeho výslovnosti musíme rešpektovať pravidlá francúzskej výslovnosti. Vo francúzštine sa na konci slova neprízvučné *e* (tzv. nemé alebo ženské) nevyslovuje, napr. *base* (vysl. *baz)* — základ, základňa, *dire* (vysl. dir) — hovoriť a pod. V danom prípade ide o zložené slovo. Jeho časti sú v písanej podobe spojené spojovníkom. Keďže obidve zložky tohto slova sa končia na neprízvučné *e,* zostáva toto *e* vo výslovnosti nemé, nevyslovuje sa.

Samohláska *e* v prvej slabike písanej podoby obidvoch častí tohto zloženého slova má vo francúzštine dlhú otvorenú výslovnosť (otvorené *e,* ale menej ako napr. v slovenskom slove *mäso).* V písme sa táto okolnosť označuje znakom totožným s naším vokáňom. Je na nej takzvaný zložený prízvuk (franc. accent circonflexe).

Pôvod tohto výrazu je takýto:

Druhá časť zloženiny — *mêle* — súvisí s francúzskym slovesom *meler* (= miešať, zmiešať). Toto sloveso je etymologicky totožné s latinským *miscere, misculare* (= miešať; porov. aj *miscellanea* — pôvodne zmes, potom súbor, zbierka rozmanitých článkov, štúdií). Vo francúzštine nastalo náhradné dĺženie kmeňovej samohlásky označené v písme naším vokáňom, a to za pôvodné hlásky, ktoré z kmeňa vypadli (porov. napr. francúzske *tête* — hlava z latinského *testa).*

O pôvode prvej časti — *pêle* — Heyse hovorí, že pravdepodobne pochádza z francúzskeho slova *pelle* — lopata (Fremdwörterbuch, XIX. Ausg., 1910, s. 634).

Keďže výraz *pêle-mêle* sa v slovenčine neskloňuje, je stredného rodu, a preto v úvode citované slová majú po slovensky správne znieť: *A teraz naše pélmél.*

Š. Horváth

SPRÁVY A POSUDKY

Život a dielo Zechentera-Laskomerského

Keď sa povie Zechenter-Laskomerský, mnohým z nás príde na um Lipovianska maša a ešte vari to, že spisovateľ, ktorý si dal pseudonym Laskomerský, bol veselý človek, žartovník, akýsi predchodca terajších ľudových rozprávačov, teda (ako sám podobných ľudí volával) veselko. Obidvoje sa nám vynára v pamäti v súvislosti so staršou literárnou výchovou v prvej ČSR, lebo novela s trocha tajomným názvom Lipovianska maša bola a hádam i teraz je povin-

ným čítaním našej mládeže, no a žarty (rozmary), figliarstvo, to už bolo akoby na odškodnenie za to povinné, do čoho bolo treba podúrať, nútiť a nebodaj i nútiť sa.

Teraz, dobrých desať rokov od toho času, ako Tatran vydal v štyroch častiach Zechenterove spisy, vieme o tomto literárnom diele a živote jeho tvorcu oveľa viacej; a čím hlbšie poznávame dielo dr. Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského, tým viac si vážime tohto nášho vzácneho, v plnom zmysle kultúrneho, lebo všestranne spoločensky angažovaného človeka.

Stopäťdesiat rokov prešlo v živote Slovákov od narodenia bystrického rodáka, breznianskeho a kremnického lekára dr. Gustáva Zechentera (1824—1974). Vďačné hohrehronské Brezno v rámci osláv tohto jeden a polstoročného jubilea sa postaralo o usporiadanie vedeckej konferencie s názvom *Život a dielo Zechentera-Laskomerského.* — Konferencia bola v dňoch 6. a 7. decembra 1974 a usporiadal ju Krajský a Okresný národný výbor v Banskej Bystrici, Mestský národný výbor a Horehronské múzeum v Brezne v spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove, Literárnovedným ústavom Slovenskej akadémie vied a s Osvetovým ústavom v Bratislave.

Konferencia mala bohatý prednáškový program a dôstojný spoločenský rámec, do ktorého (popoludní 6. dec.) patrilo položenie venca k pamätnej tabuli spisovateľa, ďalej otvorenie výstavy o živote a jeho diele v Horehronskom múzeu a večer divadelné predstavenie, v ktorom krúžok ROH ako Divadelný súbor Jána Chalupku zahral krátke Zechenterove komédie pod názvom *Komédia bez zaľúbenia i so zaľúbením alebo Slovenské pletky vo viacerých spletoch.*

Svojimi prednáškami, referátmi a diskusiou nadviazala konferencia na doterajší výskum Zechenterovho diela a priniesla bohaté výsledky nového výskumu najmä v okruhu literárnej vedy a jazykovedy (vrátane štylistiky).

Uvedieme aspoň názvy jednotlivých prednášok a referátov.

Šiesteho decembra (predpoludním): Generačná funkcia osobnosti G. K. Zechentera-Laskomerského a jeho diela — prof. dr. Milan Pišút; Zechenterova poviedka — doc. dr. Pavol Petrus; Lipovianska maša a jej literárnohistorické pozadie — doc. dr. Pavol Mazák; Vzťah témy a jazyka v Zechenterových humoreskách Prvý tanec a Cestovanie na vakácie — doc. dr. Ján Jurčo; Päťdesiat rokov slovenského života (ako typ memoárovej literatúry) — dr. Albín Bagin; (popoludní) Zechenter-Laskomerský a česká literatúra — doc. dr. Vladimír Forot; Poznámky o vývine epickej vety — doc. dr. Ján Findra; Frazeológia v dielach Zechentera-Laskomerského — dr. Jozef Mlacek (prečítal L. Bartko); K štýlu Zechenterovej prózy — Ladislav Šimon.

Siedmeho decembra: Zechenter-Laskomerský a jeho vzťah k Matici slovenskej — Ján Dekan; Osobné mená v dielach Zechentera-Laskomerského — Ladislav Bartko; Plošic a Zechenter-Laskomerský — dr. Edmund Hleba; Charakteristika slovnej zásoby v cestopisoch Zechentera-Laskomerského — dr. Ján Sabol (prečítal dr. A. Bagin); Zechenter-Laskomerský a Brezno — František Kreutz; v diskusii odzneli tieto príspevky: K jazykovej úprave Zechenterových spisov — dr. Gejza Horák; Doplnky k výskumu vývinu epickej vety — doc. dr. Ján Findra a Komu Laskomerský adresoval svoje dielo — prof. dr. Milan Pišút.

Záver konferencie predniesol doc. dr. Pavol Petrus. Uviedol, že v rokovaní konferencie sa nevyslovili protichodné závery a že prednesené výsledky ukážok z nového výskumu diela Zechentera-Laskomerského nastoľujú i ďalšie problémové okruhy (napr. vývin slovenského vedeckého myslenia). Ukazuje sa, že výsledky vedeckej konferencie budú mať dôsledky aj pre pedagogickú prácu. Materiál konferencie sa uverejní v osobitnom zborníku. — Napokon sa doc. Petrus v mene účastníkov poďakoval všetkým domácim, verejným, politickým a kultúrnym pracovníkom za vzornú organizáciu konferencie a za priateľské ovzdušie celého jubilejného podujatia v budove ekonomickej školy.

V priebehu rokovania sa ukazovalo, že dvojzväzkové autobiografické Zechenterovo dielo, ktorému univ. prof. Milan Pišút dal priliehavý názov *Päťdesiat rokov slovenského života* (pozri ďalej citát), je sprievodcom a kľúčom k celému autorovmu dielu a je preto prirodzené, že práve toto dielo vyšlo (r. 1974) druhý raz knižne vo Hviezdoslavovej knižnici.

Motív napísať vlastný životopis vystihuje tento Zechenterov citát z listu Ľudovíta Turzu: „Keby z vás teraz ešte žijúcich len desiati verne napísali svoj životopis a pritom zanechali po sebe chronologicky usporiadané súkromné listy, nakoľko sa jeden-druhý punkt v nich vzťahuje na verejný život, napíšuc na každý kratučký komentár, žeby obsah listu bol zrozumiteľný tým, ktorí v týchto okolnostiach nežili — koľkú cenu by to malo len o päťdesiat rokov. Bola by v tom verne zachovaná polstoletá história Slovákov (riedi G. H.) (*Päťdesiat rokov,* 2. zv., s. 293).

Možno povedať, že Zechenter-Laskomerský robil to, čo si žiadala spoločenská potreba, takto bola motivovaná i jeho práca v okruhu botaniky a geológie (geologická mapa v poslednom matičnom spise pred zatvorením Matice slovenskej, ktorú volával Matičkou), jeho práca ako popularizátora vedy, cestovateľa, ale i žartovníka a tvorcu politickej satiry. Seba i druhých úsmevným slovom povzbudzoval, aby seba i čitateľov uchránil pred nedvižnosťou z osobnej a národnej tragédie.

Morálny profil Laskomerského vystihuje jeho výrok, ktorým komentoval svoj nútený odchod z Brezna do Kremnice (pre panslavizmus): „Ja som hľadel a usiloval sa vo všeobecnosti slúžiť človečenstvu podľa svojich skromných síl, keď aj nie tou šablónou, nadišputovanou módou a mocou. Ja som iste, a vždy horlil za rozumnú, opravdivú slobodu — pohybovať sa slobodne, voľne, bez druhého — blížneho ujmy. Ja viac nemôžem, a ak je to hriech, tak si ozaj môžeme spievať: Bože môj, otče môj, jak je ten svet zmotaný“ (*Päťdesiat rokov,* 2. zv., s. 167).

Prof. Milan Pišút v diskusii upozornil, že Zechenter-Laskomerský písal pre vzdelancov; súhlasíme s týmto konštatovaním. Písal vzdelancom, ibaže tak a preto, aby sa s pochopením aktívne primkli k ľudu. Veď v spomienke na buržoáznu revolúciu zo štyridsiatych rokov minulého storočia vo Viedni o svojom postoji k pracujúcemu človeku hrdo napísal: „Viacej ja verím takejto ruke, čo keď moju stiskne, zubami zaškrípem, ako tým dvojkožatým rukavičkovým, čo ti ledva malý prst podá, aby sa nezafúľal, fi donc, ledva sa obrátil, už zlyhal.“ (Spisy, časť 4, s. 324).

Spisy Zechentera-Laskomerského ponúkajú veľa materiálu na výskum dejín slovenčiny, ale aj jej každodennej kultúry.

G. Horák

Mala byť lepšia

Príroda, vydavateľstvo kníh a časopisov, n. p., vydalo v Bratislave roku 1974 v edícii Knižnica záhradkára pekne vypravenú knižku JUDr. P. Matušku *Veľká kniha o víne* (138 strán, Kčs 25). A táto knižka mohla by byť aj lepšia, aspoň taká dobrá, aká je pekná, pretože pekné ilustrácie, citlivá grafická úprava a väzba aj obal akad. maliarky Ady Jakabovej sú na vysokej úrovni, kým text knižky má veľa nedostatkov. A tie takisto nemuseli byť. Upozorníme na niektoré z nich.

Už v básni Jána Smreka *Písané na sude* (ktorá je známa aj tým, že sa v nej 52 veršov končí rýmom na *-ice* — a sú tam nielen slová ako *makovice, učebnice, reholnice, jaternice* atď., ale aj slová ako *síce, mäkkolíce, rýdze,* ba aj slovo *kaligrafice)* je nepríjemná chyba, že sa v desiatej strofe namiesto slova *plameň* použilo slovo *palmeš:* zo začiatku sme si mysleli, že sme našli nové slovo, *palmeš,* azda z vinohradníckej terminológie!

Treba konštatovať, že sa používa ustálená vinohradnícka a vinárska terminológia a že na konci knižky — s. 113—119 — je Malý vinársky slovníček, kde sa vysvetľujú nielen termíny v užšom zmysle slova, lež aj výrazy, ktoré nemajú prísny terminologický význam, ako *dlhé víno, kvasnicová príchuť po hnilobe, trávnatá nepríjemná príchuť* a pod. Žiadalo by sa uviesť aj základné vinohradnícke termíny a výrazy, ktoré sa vyskytujú v texte. Niektoré z nich sa píšu v úvodzovkách, čím sa dakedy naznačuje hovorovosť až slangovosť výrazu; napríklad: *„starina“* = zvláštna chuť starých vín; *víno „robené z práškov“ = víno s bielou usadeninou; „jednoputňový“ výber...* Škoda, že sa takto falošne zaraďujú aj slová *„burčiak“* (s. 80), *„sviatok vinobrania“ (= oberačková slávnosť,* s. 80), alebo: *...názov „šampanské“ je zákonom chránený, a preto v ostatných rajónoch a krajinách môžu byť vína typu šampanského označené len ako „šumivé“ alebo „sekt“.* (s. 39)

Oveľa nepríjemnejšie sú však nešikovnosti v štylizácii jednoduchých myšlienok. Napríklad: *Nikoho však nepoteší, keď kvalitné víno dostaneme (!) nevhodne teplé, v nevhodnom pohári a v nevhodnom čase.* (s. 91) Alebo slovosledom sa zastiera zmysel vety. Napríklad: *Pre zvýšenie požitku z jedla sa musia k jednotlivým pokrmom správne voliť vína.* (s. 92) Iný príklad: *Počas prejavu pri prípitku s jedlom a pitím počkáme* (s. 95) Inokedy sa zlým umiestnením neprízvučných slov lomí intonačná línia vety; napríklad: *Hostiteľ po otvorení fľaše si (!) naleje asi do polovice pohára (aby plávajúce úlomky neprišli do pohára hosťom), potom nalieva hosťom a nakoniec si doleje do vlastného pohára.* (s. 95)

Niektoré vety sú takmer nezrozumiteľné; napríklad: *Pre normálne zdravých ľudí je lákavým výsledkom výskumníkov, že víno skôr než akýkoľvek iný nápoj je schopné vyvolať vylučovanie žalúdočných štiav.* (s. 111)

Dosť nepodarkov je aj v súvetiach; napríklad: *Výsledky výskumu potvrdili tiež antiseptické a antibiotické vlastnosti vín, ktoré sa pripisujú látkam, ktoré ešte nie sú celkom preskúmané.* (s. 112) Iný príklad: *Pri stojacich fľašiach korok vysychá, pretože sa nemôže navlhčovať a okrem toho má k vínu prístup vzduch, víno oxiduje a vplyvom vzduchu môžu nastať kvalitatívne zmeny.* (s. 99)

Pravda, väčšina textu je štylizovaná aj syntaktícky správne, i keď ide o zložité jednotky; napríklad: *Na základe štatistík uvádza profesor Sorrel, že ľudia, ktorí pijú len vodu, žijú kratšie než tí, čo pijú víno.* (s. 112) Iný príklad: *Vína, ktoré majú zvyšok neprekvaseného cukru, môžu znova začať kvasiť, čo je prirodzený jav.* (s. 99) Alebo: *Ako je ochutnávanie vína dôležité (organoleptická analýza), svedčí to, že chemickým rozborom nemožno zistiť vo víne množstvo a charakter voňavých látok, ich vzájomný pomer, hoci vieme, že tieto zložky majú rozhodujúci vplyv na chuť, vôňu, charakter vína atď.* (s. 87)

Uvedené príklady však ukazujú aj to, že sa charakter textu častejšie posúva smerom k odbornému štýlu, hoci pôvodným zámerom autora bola populárna, spoločensky poučná a zábavná, vtipná knižka. Preto rušivo pôsobia aj tzv. reťazce genitívov, napríklad: *Pôdne podmienky sú tu dobré, oblasti imúnnych pieskov sa na základe dlhoročného výskumu prispôsobili potrebám vysádzania viniča.* (s. 59), ako aj nadmerné menné konštrukcie, napríklad: *Z uvedeného vyplýva, že klimatické podmienky v Bulharsku podmieňujú možnosť pestovania tak severných, ako aj južných sort viniča.* (s. 25)

Škoda, že sa v knižke vyskytujú aj primitívne lexikálne, gramatické a pravopisné chyby, ako *poloostrov (= polostrov), dodržovanie zásad (= dodržiavanie), pestovať viničí pre produkciu hrozna a výrobu hroziniek (= na produkciu ... a výrobu ...), vzhľadom na vplyv mohamedánskeho náboženstva (= vplyvom náboženstva).*

Osobitne treba vyčítovať, že písanie čiarky je chaotické. Popri správnom oddeľovaní voľného prívlastku a neoddeľovaní tesného postpozitívneho prívlastku (napr.: *Vína vyrábané v Sovietskom zväze sú výbornej kvality ...* s. 62) nachádzame chyby každého druhu. Čiarka sa často píše tam, kde nemá byť (napr.: *Je známe, že nie je taký škodlivý, ako koncentrované liehoviny ...* s. 110), a naopak nepíše sa tam, kde má byť (napr.: *Vinohrady boli výhodným zdrojom príjmov pre cirkev, ktorá vlastnila značné plochy vinohradov a tiež pre feudálov, pretože práce vo vinohradoch vykonávali poddaní zadarmo ...* s. 16).

Na záver treba vysloviť poľutovanie, že pekne vypravená *Veľká kniha o víne* má toľko nedostatkov. Všetky sa však ľahko dali odstrániť citlivejšou apretúrou textu a vari ešte pozornejšou redakciou a korektúrou sadzby. Dúfajme, že sa to stane pri reedícii tejto veselej i užitočnej knižky.

J. Ružička

Pútavé čítanie o našich dejinách

(Ján Tibenský, Dejiny Slovenska slovom i obrazom I. Martin, Vydavateľstvo Osveta, 1973, 256 s.)

Dejiny Slovenska slovom i obrazom — táto pekne vystrojená kniha púta pozornosť nie iba vonkajším vzhľadom, ale i obsahom. Jedno i druhé je však pre naše ciele druhoradé. Zacielenie nášho časopisu totiž nabáda, aby sme

obrátili pozornosť predovšetkým na jazyk a štýl tejto knižky, prípadne aby sme sa pokúsili odpovedať na potenciálnu otázku, či jej jazyková zložka nezaostáva za pútavým obsahom.

Hneď na začiatku sa žiada zdôrazniť, že kniha sa číta veľmi dobre a čitateľa zaujme. Nie je to tak iba preto, že sa v nej opisujú zaujímavé, dávnominulé deje povedzme z čias Svätoplukovej ríše, tatárskych alebo tureckých vpádov, ale aj preto, že autor na dosiahnutie vytýčeného cieľa vedome vyberá vhodné jazykové prostriedky a volí priliehavé štylistické postupy. Vraví totiž, že dejiny písal s cieľom, „aby (čitateľa) nielen poučili, ale aj zaujali" (s. 9).

Prvá vec, ktorá v knihe zaujme z hľadiska jazykovo-štylistického, sú nadpisy hlavných kapitol. Zväčša vôbec nepripomínajú suchopárne nadpisy v dejepisných učebniciach, ale väčšmi sa ponášajú na nadpisy kapitol v historickej beletrii. Hneď prvá kapitola sa nazýva poeticky a symbolicky zároveň *Civilizácie pod brázdami* (s. 15); vstupné časomerné verše *„Spívám jak hrozná Svatopluk na Karolmana véděl vojnu"* (s. 43) zo slávneho Hollého eposu si J. Tibenský zvolil za nadpis kapitoly o Svätoplukovej ríši; nesmierne ťažké obdobie tatárskych vpádov uvádza nadpis-výkrik *Tatári idú...* (s. 95), turecké výboje metaforický názov *V tieni polmesiaca* (s. 149) a nepokojné časy kuruckých vojen dokonca začiatočné slová známej piesne *„Keď ja pôjdem na tú vojnu kuruckú"* (s. 171) ap.

Ďalšou nápadnou črtou jazyka a štýlu knihy je, že autor sa vedome usiluje byť rozprávačom, ktorý stojí v službe autora-vedca. Domnievame sa, že nasledujúce ukážky potvrdia toto zistenie dosť presvedčivo: *Byzantskému císárovi Rastislavova žiadosť padla vhod. Mohol rozšíriť svoj vplyv do tradičných oblastí rímskej kúrie a priamo do srdca záujmovej sféry Východofranskej ríše k strednému Dunaju* (s. 48). — *Od mája do konca júla celá Maďarská nížina bola v ohni. Spočiatku ničili a pálili iba doklady svojho poddanstva — listiny, urbáre, potom však plienili a zapaľovali kúrie, zámky a kaštiele, napokon dobývali aj mestá a pevnosti* (s. 152).

Ako skúsený rozprávač sa J. Tibenský prejavuje aj tým, že často používa básnické obrazy alebo prirovnania a do ich rámca votkáva nevyhnutne potrebné fakty *(Ako obrovský napätý luk obopína karpatské horstvo na západe, severe i východe našu krajinu, na jednom konci vystupujúci z vôd Dunaja, na druhom ponárajúci sa do vôd Tisy. A na tomto luku ako keby ležala obrovská ruka — večný symbol práce,* s. 15) a že s citovým zaujatím opisuje niektoré reálie, napr.: *Ženské šperky — farebné korále, závesy na náhrdelníky, krížiky, náušnice, náramky — sú také jemné a krásne, že pri pohľade na ne zatúži po nich aj dnešná moderná žena* (s. 66). Na rozprávačské ladenie textu ukazuje aj časté používanie známych ľudových frazeologizmov: *aká doba — taký mravl* (s. 48), *kam vietor, tam plášť* (s. 100), *brániť sa zubami-nechtami* (s. 166), *zbiehali sa ako osy na med* (s. 120), *ako keby bol vred praskol* (s. 133), *priťahovať uzdy* (s. 174) atď. Viaceré takéto jednotky autor funkčne komentuje. Napríklad k prísloviu *Poddaný je ako vôl, ibaže nemá rohy* dodáva J. Tibenský lakonické, ale obsažné zistenie *Občas však i biednemu poddanému rohy narástli!* (s. 151), ktorým si utvára dobré východisko na opis protifeudálnych povstaní a sedliackych vojen. Pravdaže, v texte sú časté aj úsporné (kondenzované) konštatácie nezviazané s frazeo-

logickými jednotkami. Slúžia autorovi jednak na prechod k inej téme v rámci menších celkov (spravidla odsekov), alebo ešte častejšie na jej uzavretie. Napríklad po konštatovaní *Medzitým sa na Veľkej Morave stali veľké a hrozné veci!* (s. 54) sa podrobne opisujú rozbroje a boje o moc medzi Rastislavom a jeho synovcom Svätoplukom. Zánik Veľkej Moravy sa v poetickej skratke oznamuje takto: *Nad Veľkou Moravou slnko zapadlo a ponorila sa do noci dejín* (s. 72).

A napokon autorovo rozprávačstvo sa dá presvedčivo doložiť aj vyjadreniami nasýtenými živými hovorovými prvkami. Vo viacerých takýchto formuláciách sa ozývajú vyjadrovacie postupy dôverne známe z reči prostých ľudí: *List prišiel neskoro. Metod nebol viac medzi živými* (s. 58). — *...on sám [Pázmány] bol už dávno pod zemou* (s. 175). — *Preto aj poddaných v tejto dobe začali najviac omínať furmanky* (s. 99).

Spomenuté štylistické postupy a jazykové prostriedky naznačujú, že autor sa usiloval písať svoje dejiny populárno-vedeckým slohom. Tento zámer ešte preukaznejšie potvrdzuje to, že J. Tibenský vysvetľuje čitateľovi použité odborné termíny a za neznáme termíny prevzaté z iných jazykov mu ponúka paralelné domáce termíny s priezračnou motiváciou: *rota artificialis — majstrovské kolo, čerpadlo* (s. 123), *tzv. zákon avicity „dedovizne"* (s. 125), *ulujedži, pechota, nahije, okres* (s. 161) atď. Pozoruhodné je, že aj v takýchto prípadoch autor niekedy používa uvoľnenejšie formulácie, a nie presné definície alebo domáce paralely, napr.: *V penitenciáli (akýsi súpis trestov za jednotlivé hriechy ...* s. 63).

Inak možno v tejto súvislosti poznamenať, že v Dejinách Slovenska sa na objasnenie historických faktov niekedy používajú aj fakty jazykové. Ako argument pre historickú skutočnosť, že maďarské obyvateľstvo sa priúčalo poľnohospodárstvu od domorodého slovanského obyvateľstva, J. Tibenský uvádza toto: *O tom svedčia napokon aj maďarské slová označujúce prácu: robot, zo slovanského rab, otrok, munka zo slovanského muka, dolgozni (pracovať) zo slovanského dlh* (s. 79, ale aj na iných miestach, napr. s. 83, 85, 86 atď.).

Pokiaľ ide o obsah Dejín Slovenska, žiada sa upozorniť našich čitateľov na niektoré dôležité fakty priamo súvisiace s rozvojom nášho národa a jazyka. Ide napríklad o celkové hodnotenie postavenia češtiny na Slovensku (s. 148, posledný odsek), o opis rastu slovenskej národnosti aj napriek tureckej okupácii, o utváranie nacionálnej ideológie slovenskej národnosti, o neobyčajne pozitívne hodnotenie vzniku bernolákovskej i štúrovskej spisovnej slovenčiny, ktoré vyúsťuje do takéhoto pozoruhodného zovšeobecnenia: *Jazyková otázka stala sa osou nielen národného života, ale aj politického života v Uhorsku vôbec — až do zániku tohto štátu* (s. 227).

Z hľadiska jazykovej kultúry má Tibenského kniha vysokú úroveň. Toto zistenie nevyvracia ani fakt, že sa nájdu jazykové jednotlivosti, ktoré bolo treba uvážiť (*bitevné šíky*, s. 38 — správ. *bojové šíky; počiatok*, passim — vhodnejšie *začiatok, kolo*, s. 123 — správ. *koleso* a i.), resp. aj vecné nepresnosti. Napr. Bernolákov spis Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum sa po slovensky volá Kritická filologická rozprava o slovanských písmenách, a nie Dizertácia jazykovedno-kritická o slovenskej abecede, ako sa uvádza na s. 218.

Pre bežného čitateľa budú *Dejiny Slovenska slovom i obrazom* naozaj za-

ujímavým čítaním i školou jazykovej kultúry a napr. pre jazykovedcov môžu byť objektom na výskum prostriedkov a štylistických postupov používaných v populárno-vedeckom štýle.

I. Masár

SPYTOVALI STE SA

Brigáda — brigádovať, brigádničiť. — Za mimoriadne ťažkých podmienok zbierali poľnohospodári v jeseni 1974 zemiaky, repu a iné plodiny. V ťažkej situácii im statočne pomáhali brigádnici zo závodov, škôl a úradov. V dennej tlači sme sa v tejto súvislosti stretli so slovesami *brigádovať* a *brigádničiť* v takýchto vetách:

Na JRD v Mysline brigádovalo 300 študentov zo SZŠ a brigádničky z patronátneho OÚNZ. — Na školskom majetku v Medzilaborciach brigádovali predovšetkým jeho hospodári — študenti SPTŠ (Východoslovenské noviny, 21. 10. 1974, s. 2). — *Aj žiaci Učňovskej školy v Nižnej Slanej brigádničili na poliach* (Východoslovenské noviny, 30. 10. 1974, s. 1).

Slovník slovenského jazyka I sloveso *brigádovať* neuvádza. V SSJ VI. Doplnky. Dodatky, s. 16 sa uvádza sloveso *brigádničiť* a hodnotí sa ako hovorové. A. Zauner v Praktickej príručke slovenského pravopisu (4. vyd. Martin, Osveta 1973, s. 194) uvádza sloveso *brigádničiť* ako štylisticky neutrálne (ako nesprávnu, s hviezdičkou uvádza podobu *brigádníčiť*).

Sloveso *brigádovať* je utvorené z podstatného mena francúzskeho pôvodu *brigáda* odvodzovacou príponou *-ovať: brigád-ovať*. J. Horecký v Slovotvornej sústave slovenčiny (1. vyd. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959, s. 184) a v Slovenskej lexikológii I. Tvorenie slov (1. vyd. Bratislava, SPN 1971, s. 212—213) v rámci derivácie podmetových slovies uvádza aj podmetové slovesá tvorené podľa slovotvorného typu s významom „robiť to, čo vyjadruje podstatné meno", napr. *pracovať, pochodovať, hliadkovať, pletkovať, schôdzkovať, žartovať, vločkovať*. Od cudzích základov uvádza J. Horecký slovesá *machľovať, švindľovať, športovať, futbalovať*.

Do slovotvorného typu s významom „robiť to, čo vyjadruje podstatné meno", môžeme zaradiť aj sloveso *brigádovať* s významom „robiť, konať brigádu". Navrhujeme preto v ďalšom vydaní SSJ zachytiť aj sloveso *brigádovať*, a to ako slovo s príznakom hovorovosti.

Ako sme už spomenuli, sloveso *brigádničiť* sa v súčasných normatívnych príručkách spisovnej slovenčiny nehodnotí rovnako. Sloveso *brigádničiť* je utvorené z podstatného mena *brigádník* a to je zasa utvorené z podstatného mena *brigáda* odvodzovacou príponou *-ník*. J. Horecký v citovaných knihách konštatuje, že produktívnejší je typ slovies tvorených od názvov osôb (spravidla odvodených) príponou *-iť*. Od podstatných mien na *-ár* sú utvorené *vladáriť, včeláriť, farmáriť, kramáriť, jelčiariť, tokáriť, drotáriť, hrobáriť, šafáriť*, ba aj *obilninárіť, novotáriť* (s. 183, 211—212). Pri tvorení od podstatných

mien na *-ník* sa potom mení spoluhláska *k* na spoluhlásku *č*. J. Horecký uvádza príklady *roľníčiť, záhradníčiť, baníčiť, nádenníčiť, hájníčiť*. Slovník slovenského jazyka hodnotí slovesá *roľníčiť, záhradníčiť, baníčiť, nádenníčiť, hájníčiť* ako slovesá hovorovej vrstvy. Podľa tohto hodnotenia treba aj sloveso *brigádníčiť* pokladať v súčasnej spisovnej slovenčine za hovorové.

J. Jacko

NAPÍSALI STE NÁM

Jeden pár párkov?

Párky sú u nás veľmi časté jedlo. Keď si ich ľudia kupujú (najmä teplé), formulujú svoje želanie rozlične: pýtajú si *jeden párok, jeden pár párkov, jedny párky*. Nazdávam sa, že si už viacerí čitatelia položili otázku, ktorý z uvedených výrazov je správny, nuž som sa rozhodol o tom napísať.

V spisovnej slovenčine máme aj tzv. pomnožné podstatné mená, napr. *dvere, husle, nohavice, nožnice, kliešte*. Ani jedno z uvedených substantív nemá jednotné číslo (nemožno napríklad povedať „jedna nožnica" ani v prípade, keby sme nožnice rozskrutkovali a mali tak osobitne dve časti). Ako je to však s podstatným menom *párky?*

V normatívnych príručkách spisovnej slovenčiny nájdeme: *párky, -ov, m. pomn.* Čiže výraz *párky* alebo *jedny párky* už sám osebe vyjadruje, že ide o pár, o dva navzájom spojené jednotlivé kusy. Môžeme teda povedať *jedny párky, dvoje párkov, troje párkov, štvoro párkov* a každému je jasné, že máme na mysli jeden, dva, tri alebo štyri páry (dvojice). Preto by bolo vcelku zbytočné a nevhodné používať vyjadrenia „jeden pár párkov, dva páry párkov"; pod výrazom „jeden pár párkov" by sa mohlo chápať nie to, čo hovoriaci myslí, lež čosi úplne iné. Vyjadrenie *jeden pár párkov* vlastne znamená dvoje párkov (čiže dve dvojice, resp. štyri kusy), ale autor vyjadrenia má spravidla na mysli iba jedny párky (dva kusy), a teda jeden pár. No ak nemáme na mysli celé párky, lež iba polovicu z nich, povieme: *Rozdelili sme si jedny párky na polovicu. Každý z nás síce zjedol iba polovicu párkov, no aj tak sme si na nich pochutnali.*

Nechceme tým, pravdaže, povedať, že výrazy typu *jeden pár niečoho* vôbec nejestvujú. Používajú sa nielen tam, kde sa pomenúvaná vec zvyčajne vyskytuje iba ako pár navzájom spolu patriaci, súvisiaci, resp. fyzicky spojený (spolu patriace sú povedzme topánky, spojené sú napr. nožnice, kliešte, párky), lež aj v tých prípadoch, keď sa predmet, vec vyskytuje samostatne. Preto je správne (i logické) povedať (jeden) pár koní, dva páry koní... Výrazom *jeden pár* pomenúvame niekedy aj dvojicu jednotlivcov rozdielnych z hľadiska rodu, napr. pri živočíchoch: *jeden pár holubov* značí dva holuby, samec + samička.

P. Novák

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 9, 1975, č. 3. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky, vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 384 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v marci 1975. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, 54 Warmoesstraat, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1975

Cena Kčs 3,—

KUL
TÚRA
SLOVA